

WISSELER DÜNEN EN DE BIENENER ALTRHEIN

W. Drok

Excursieleiding:	W. Drok
Datum:	19 juni 2011
Deelnemers:	A. Adams, A. Blankena, P.J. Keizer, R. Ketelaar, B. Kers, LJ vd Berg, L.Leusink, A. Malinowska, E. Claassen, N. Smits, H. Inberg, N. Bos.

De excursie voerde ons naar twee Natura 2000-gebieden, vlak over de grens langs de Duitse Niederrhein: de Wisseler Dünen en de Bienener Altrhein.

Beide terreinen liggen in het dal van de Niederrhein, respectievelijk bij Kalkar en bij Rees. Globaal is dat 25 km. ten oosten van Groesbeek en 20 km. ten zuiden van Doetinchem. Geologisch gezien sluit het landschap aan bij dat van de Gelderse Poort, de Oude IJssel en de Liemers: de holocene stroomgordel van de Rijn wordt begrensd door resten van het pleistocene laagterras (waar o.a. de oude stad Kalkar op ligt) en de stuwwal van het Reichswald en Montferland.

De Wisseler Dünen zijn een zandafzetting van een meanderbocht van de holocene Rijn, die in de Middeleeuwen is verstoven. Het terrein ligt al eeuwen binnendijs; de afstand naar de huidige bandijk van de Rijn is ca. 2 km.

In het noorden en oosten van het terrein zijn de stuifduinen 4-5 m. hoog, in het zuiden 1-2 meter. Het midden van het terrein is in de Tweede Wereldoorlog geëgaliseerd om een noodvliegveld aan te leggen. Het wordt nu nog incidenteel als zweefvliegveld gebruikt. Het terrein wordt beheerd door begrazing met runderen; het zweefvliegveld wordt relatief intensief begraasd, en aanvullend gemaaid om de kruisdistel een beetje onder de duim te houden. Het overige terrein is minder productief en wordt periodiek begraasd. Hier liggen ook enkele struwelen, waarin we tuinfluiter, braamsluiper, nachtegaal en spotvogel hoorden. Ten noorden en ten zuiden van het terrein liggen grote zandwinplassen.

De hoge duinen dragen een buntgrasvegetatie met veel schapenzuring, mossen en korstmossen (opname 1). De combinatie van schapenzuring, zandzegge, buntgras en heidespurrie leidt naar het Spergulo-Corynephorum; klein tasjeskruid en paashaver laten zien dat plaatsing in het Thero-Airion ook mogelijk zou zijn. De moslaag is soortenrijk en gekarakteriseerd door tankmos, diverse cladonia's en bisschopsmuts. Op plaatsen waar de bodem gestoord is door invloed van mensen, honden of konijnen komen meer soorten voor zoals zandblauwtje, muizenoor, echt walstro en cypreswolfsmelk (opname 2). Met het vorige type heeft deze vegetatie gemeen dat het beide ijle en mosrijke begroeiingen zijn, met zandzegge en schapenzuring. De tweede opname is echter duidelijk soortenrijker. Verder dan 'Trifolio-Festucetalia' is deze opname niet in te delen.

In een enigszins verruigd, niet begraasd perceeltje groeien de zeldzaamheden van het terrein: wilde averuit en knikbloem.

Nog lager liggen enkele vlakke delen (uitgestoven laagtes?) waar een breder palet aan rivierduinsoorten voorkomt zoals knolboterbloem en fakkelgras (opname 3) en waar zandzegge ontbreekt. Soms zijn deze laagtes echter ook begroeid met een vochtig heischraal grasland met wilgenroosje, pitrus, kruipend struisgras, pijpenstrootje en zwarte zegge.

Het zweefvliegveld tenslotte is een uitgestrekt soorten- en bloemrijk grasland met een keur aan stroomdalsoorten zoals fakkelgras, voorjaarszegge, kruis- en knikkende distel, grote thijm, kattedoorn, goud- en zachte haver, sikkkelklaver en brede weegbree. Opname 4 is hier gemaakt.

Op grond van het overwicht van 'droge' soorten over soorten van de Molinio-Arrhenateretea, en de aanwezigheid van veel soorten uit Sedo-Cerastion en Medicagini-Avenetum, moeten zowel opname 3 als 4 tot het Medicagini-Avenetum gerekend worden. Een aantal karakteristieke soorten voor het Medicagini-Avenetum (kleine pimpernel, veldsalie, breedbladige ereprijs, kleine ruit, walstrobremraap) ontbreekt echter. Wat verder opvalt is dat er een constant element van het Lolio-Cynosuretum aanwezig is: engels raaigras, kamgras, madeliefje en witte klaver. Een duidelijk Arrhenaterion-element ontbreekt echter.

Op grond hiervan kunnen deze opnames tot de subassociatie cynosuretosum gerekend worden volgens de indeling van Schaffers e.a. (2010). Daarmee zijn dit tevens de eerste gepubliceerde volledige opnames van deze subassociatie, die tot nu toe alleen bekend was uit de onvolledige opnames van Cohen Stuart (1958). Overigens valt op dat in de moslaag geen voor de droge graslanden kenmerkende soorten voorkomen. Naast haakmos en groot laddermos komen dikkopmos, puntmos en rondbladig sterremos voor.

In de Duitse beschrijvingen van het terrein wordt deze vegetatie benoemd als een (weliswaar zeer bloemrijk en schraal) Lolio-Cynosuretum.

Rond halftwee werden we –met koffie!- ontvangen in het Naturschutzzentrum in Bienen bij Rees. Dr. Walter Ahrendt vertelde ons iets over het functioneren van het centrum. Dit heeft verschillende taken: beheer van Naturschutzgebiete, voorzover deze in eigendom van de overheid zijn; advisering van gemeenten en particulieren; onderzoek en monitoring, en natuureducatie.

Het Zentrum is een vereniging waarin alle bij het natuurbeheer betrokken partijen: jagers, vissers, bosbouwers, natuurorganisaties, lagere overheden samenwerken en een bestuur samenstellen, dat de grote lijnen uitzet. De deelstaat betaalt de salarissen van de medewerkers. In Noordrijnland-Westfalen heeft iedere Kreis verplicht zo'n Zentrum.

Met dr. Ahrendt als gids liepen we naar de achter het Zentrum gelegen Bienener Altrhein. Dit is een ruim 4 km lange oude Rijnarm, die in de uiterwaard ligt, maar wel door een hoge zomerkade beschermd wordt, zodat alleen incidenteel hoogwaters binnenkomen. Het hoogteverschil met het zomerbed wordt overbrugd door een vistrap, zodat de schommelingen van de rivierstand gedempt worden. De vroegere helofytenvelden zijn deels verdwenen door vraat van beverratten en ganzen; nu domineert kalmoes en is de kleine lisdodde vrijwel verdwenen. De oevers werden vanuit de aangrenzende weilanden begraasd, maar zijn nu afgerasterd. Dat komt in eerste instantie de oeverzone ten goede, maar nu verdwijnen toch enkele soorten die van de begrazing profiteerden zoals lidsteng. Doelsoorten zijn moerasvogels – vooral een kolonie zwarte sterns (Trauerseeschwalben) – en water- en oeverplanten zoals watergentiaan, lidsteng, zwanebloem, moeraskruiskruid – soorten die vanuit Duits perspectief zeldzaam en karakteristiek voor het Rijndal zijn. De aangrenzende weilanden worden extensief beheerd, maar helaas blijken zij te droog voor weidevogels. Wel broeden er paapje (Braunkehlchen), kwartel en kwartelkoning.

De aanwijzing als Natura 2000-gebied heeft de aandacht voor submerse vegetatie en glanshaverhooiland doen toenemen. In het zeer eutrofe water ontwikkelen zich vooral kleine fonteinkruiden (Pot. pusillus, pectinatus); ook na uitbaggeren komen de gewenste fonteinkruidvelden niet terug. Watergentiaan blijkt na enkele jaren terug te lopen en heeft vervolgens weer een voorjaar met lage waterstanden nodig om te kiemen.

In het veld struinden we eerst door de oevermoerassen. Die waren verrassend soortenrijk met kalmoes, liesgras, kleine lisdodde; op het slik ook bruin cypergras, witte waterkers, heen, zwanebloem, en massaal kiemende kattestaart. Op de dijk een glanshaverhooiland met groot streepzaad, biggekruid, karwijvarkenskervel, margriet, goudhaver, kamgras en veldgerst; op een ander deel ook gele morgenster en sleutelbloem.

Later bezochten we een meer bovenstrooms gelegen en minder eutroof deel van de strang. Op het droogvallende slik lagen gele plomp en glanzig fonteinkruid, en was kieming van watergentiaan te zien, naast een kleine populatie lidsteng en veel zwanebloem, watertorkruid en rosse vossestaart.

LITERATUUR

Cohen Stuart, J.A.F., 1958. Het onderzoek van de droge graslanden aan de rivieren en beken met kalkhoudend water. RIVON, Leersum.

Schaffers, A.P., K.V. Sykora, H.P.J. Huisjes, J.H.J. Schaminee & R.J. Weeda, 2010. Historische veranderingen in de droge stroomdalgraslanden in Nederland: het Medicagini-Avenetum en het Sedo-Thymetum. Stratiotes 2010 nr.40/41

Tabel: vier opnames van de Wisseler Dünen, 10 juni 2011.

		1	2	3	4
	Tot. bed.	60	80	70	95

	Bed. krl.	20	30	60	90
	Bed. mosl.	50	60	20	10
	Srt.krl.	8	13	23	37
	Srt. mosl.	8	5	6	5
C	Coryn can	2a			
SpC	Sperg mor	1	+		
TF	Festu fil	+	+		
TA	Teesd nud	1	1		
TA	Aira pra		+		
KC	Carex are	1	2a		
KC	Rumex acl	2a	2a	1	
	Erod cic			+	
TF	Hypoc rad	1		+	
PF	Hiera pil		2a		
KC+	Festu rub		2m	2a	2m
KC+	Poa pra			+	1
KC+	Antho odo	2a		2a	1
KC+	Achil mil				2m
KC+	Plant lan			1	1
KC+	Lotus cor			1	
KC+	Bromu h h			1	+
KC	Galiu ver		2m	2a	2a
KC	Luzul cam			1	1
KC	Ranun bul			2m	1
KC	Ceras sem		1	1	
KC	Helic pub				+
KC	Pimpi sax				+
TFCK	Ceras arv				1
TFCK	Veron arv			+	
TF	Agros cap			2a	2a
TF	Trifo cam				
SC	Eupho cyp				1
SC	Eryn cam			3	3
SC	Carex car				2m
MA	Koele mac			2a	+
MA	Ononi spi				2b
Arrh	Trise fla			+	1
cyn	Loliu per				1
cyn	Cynos cris				1
cyn	Trifo rep			+	2a
cyn	Belli per			+	
MolA	Ceras fon			+	2m
MolA	Veron cha				2a
MolA	Trifo pra				2a
MolA	Vicia cra				r
MolA	Rumex ace				+
Arrh	Arrhe ela		+	+	+
Arrh	Trifo dub			1	1
Arrh	Alliu vin				+
Arrh	Dacty glo				+
Arrh	Leuca vul				+
art	Elytr rep				+
	Medic lup				+

	Carex hir				+
	Equis arv				1
	Campy int	2a			
KC	Clado fol	2b			
KC	Clado fur	2b			
KC	Clado cer	1			
KC	Racom can	1			
KC	Clado unc	1			
KC	Cerat pur	1	2m		
	Hypnu cu.	1			
TFCK	Brach alb		+		
	Pseud pur		4	2a	2a
MolA	Rhyti squ		2a	2m	2a
	Brach rut		+	2a	2a
	Eurhy pra			2a	
	Plagio aff			2a	1
MolA	Calli cus				2a

Weggelaten: **2**, Senecio sylvaticus r, Senecio inaequidens +; **3**, Barbula unguiculata +; **4**, Vicia sativa +;

Overige opnamegegevens: **1**: 10/6/2011, top van duin N. van parkeerplaats, opp. 3x3 m²; **2**: 10/6/2011, verstoorde voet van duin, exp. zuid 20 gr., hoogte krlaag 20-30 cm., opp 3x3 m²; **3**: 10/6/2011, vlak grasland ten N. van raster Segelflugplatz, hoogte krlaag 20 cm., opp3x3 m²; **4**: 10/6/2011, vlak grasland op Segelflugplatz, hoogte krlaag 20(-40) cm., opp. 3x3 m²;

Verklaring 1e kolom: **KC**: 14 Koelerio-Corynephoretea; **KC+**: idem gezamenlijk met andere droge graslanden; **C**: 14A Corynerhoretalia; **SpC**: 14Aa1 Spergulo-Corynephoretum; **TF**: 14B Trifolio-Festucetalia; **TFCK**: idem + 14C Koeleretalia; **TA**: 14Ba Thero-Airion; **PF**: 14Bb Plantagini-Festucion; **SC**: 14Bc Sedo-Cerastion; **MA**: 14Bc2 Medicagini-Avenetum; **Mol-A**: Molinio-Arrhenateretea; **Arrh**: Arrhenateretalia; **Cyn**: Lolio-Cynosuretum/Cynosurion; **art**: Artemisietea.